

Л. МОКРА (Львів)

ПРОФСПІЛКИ ЯК КЛАСИЧНІ ГРУПИ ІНТЕРЕСІВ В УКРАЇНІ

На сучасному етапі розвитку української держави постає питання ефективного зв'язку між урядом та громадянами для вирішення проблем суспільства. Вочевидь, сама лише участь або неучасть людей у голосуванні не може розв'язати цього питання повною мірою. Останнім часом посилюються дискусії щодо необхідності стимулювання діяльності груп інтересів, оскільки завдяки цьому поточні інтереси суспільства, ймовірно, знаходять відображення в політиці уряду.

Останніми дослідженнями та публікаціями, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, є роботи таких вітчизняних дослідників як В. Ф. Цвих [7, 8], О. Л. Тупиця [6], Л. О. Левченко [4]. В них розглянуті загальні тенденції розвитку масової політичної свідомості, психологічні та етноментальні умови політичного статусу профспілок в сучасній Україні, роль профспілок профспілок в громадянському суспільстві, шляхи модернізації профспілок за умов глобалізації.

Основним завданням статті є здійснити аналіз теоретичних та практичних засад діяльності сучасних профспілок як груп інтересів та їх вплив на політичний процес в Україні.

Під „групою інтересів” найчастіше визначають організовану групу індивідів, одним із завдань якої є вплив на політику уряду з метою досягнення власних цілей. Усі організовані групи можуть функціонувати як групи інтересів. Деякі з таких груп займаються винятково зв'язками з урядовцями. Інші можуть бути зорганізовані для інших цілей, але вплив на уряд є одним з головних засобів діяльності цих груп [1, с. 78].

Виділяють такі типи груп інтересів:

- галузеві - представляють інтереси певного сектора економіки (корпорації, певної спілки, галузі промисловості та бізнесу);
- інституційні - не утворюються спеціально для ведення політичної активності, але для досягнення певних цілей вони стають політично активними (заклади освіти, армія тощо);
- стимулюючі - організовані навколо захисту певної ідеї: расової рівноправності, релігійних цінностей, захисту природи, жінок та обстоюють інтереси суспільства або певної його частини;
- деякі дослідники окремо виділяють професійні спілки, враховуючи специфіку їхньої діяльності; вони створюються заради захисту власних матеріальних та професійних інтересів або інтересів ширшої соціальної групи, яку вони репрезентують.

В Україні профспілки відносяться до класичних груп інтересів.

На аналізі їх діяльності та впливі на політичний процес ми зупинимось детальніше. Профспілка є добровільною громадською організацією, що об'єднує працівників відповідно до їх інтересів, сфери діяльності для захисту трудових, соціальних та економічних інтересів членів профспілок. В усьому світі профспілки – основа громадського суспільства та взаємовигідної співпраці між роботодавцем та працівником. Саме профспілки та їх про-робітничі позиції є вагомим важелем у боротьбі за права робітників. В Україні, як і в усьому світі, профспілки є не лише буфером між роботодавцем та робітником, але й лобістом інтересів людей найманої праці у державі. Використовуючи соціальні важелі, профспілки співпрацюють з іншими громадськими та політичними організаціями для досягнення поставлених цілей.

Профспілки всього світу мають можливість об'єднуватися за географічними, галузевими чи іншими принципами задля широкої й плідної співпраці, захисту прав працівників та розбудови демократичного, громадського суспільства і розвитку соціального діалогу. Конституція України визначає, що „професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права” [2, с. 13].

Окрім Конституції України діяльність профспілок регламентується також Кодексом законів про працю і окремими Законами: „Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності”, „Про колективні договори і угоди”, „Про об'єднання громадян”. „Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності.

Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи

неналежність до політичних партій або громадських організацій.”

Найпоширеніший тип груп інтересів – профспілки. Організований профспілковий рух в Україні існує у вигляді загальнонаціональних міжгалузевих профорганізацій та окремих галузевих профспілок національного рівня. Усього діє чотири міжгалузевих об'єднання: Федерація профспілок України (ФПУ), Національна конфедерація профспілок України (НКПУ), Всеукраїнське об'єднання солідарності трудівників (ВОСТ) та Всеукраїнське профспілкове вільне об'єднання солідарності трудівників (ВПВОСТ). Останні три об'єднання діють як альтернативні ФПУ – правонаступниці ВЦРПС. ФПУ виступає за соціальне партнерство та переговорний процес між урядом, роботодавцями та робітниками за допомогою національної Ради соціального партнерства при Президенті України [5, с. 440]. Федерація професійних спілок України є найбільш чисельним профспілковим об'єднанням в Україні. В її лавах нараховується понад 10 мільйонів членів профспілок. До складу ФПУ входить 45 всеукраїнських профспілок і 26 територіальних об'єднань організацій профспілок.

Основними документами Федерації профспілок України є Статут ФПУ та Програма дій ФПУ. Метою діяльності ФПУ є вираження, представлення інтересів і захист прав організацій – членів ФПУ, координація їхніх колективних дій, представництво і захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок в органах державної влади і органах місцевого самоврядування, у відносинах з роботодавцями, їх організаціями і об'єднаннями, а також з іншими об'єднаннями громадян. (Стаття 8 Статуту ФПУ). Основними завданнями ФПУ є захист трудових, соціально-економічних прав та інтересів членів профспілок; соціальний захист членів профспілок та їхніх сімей; відстоювання духовних, соціально-культурних прав та інтересів членів профспілок; правовий захист членів профспілок; посилення впливу на політичне життя і формування громадянського суспільства; вдосконалення системи соціального партнерства: профспілки, роботодавці, держава; розвиток співпраці з іншими профспілками та їх об'єднаннями; забезпечення прав та можливостей жінок і чоловіків; зміцнення ФПУ як найбільшого представницького профцентру України; поглиблення міжнародних зв'язків ФПУ. (Програма дій ФПУ). Федерація профспілок України впевнено продовжує утверджуватись на міжнародній арені як найбільш представницький національний профцентр України. Міжнародна діяльність Федерації профспілок України здійснюється відповідно до цілей і завдань, визначених програмними і статутними документами ФПУ, рішеннями з'їздів та виборних органів. Своє головне завдання в галузі міжнародної діяльності Федерація профспілок України вбачає в поглибленні діалогу з міжнародними національними профцентрами, а також міжнародними й регіональними профоб'єднаннями на принципах взаємної поваги, взаємодопомоги та рівноправ'я. ФПУ підтримує зв'язки з профцентрами країн СНД, Бельгії, Болгарії, В'єтнаму, Данії, Ізраїлю, Кіпру, Китаю, Польщі, Румунії, Сербії, Словенії, Угорщини, Франції та інших країн. Значну увагу Федерація профспілок України приділяє співробітництву з Міжнародною організацією праці, бере участь в її заходах, у розробці важливих для профспілкового руху конвенцій, відстоюючи у відповідних комітетах загальну позицію профспілок, узгоджену у рамках Групи трудящих Адміністративної ради МОП, активно використовує можливості МОП у галузі експертної оцінки проектів законодавчих актів, які проходять обговорення у Верховній Раді України. Федерація активно співпрацює з Загальною конфедерацією профспілок у вирішенні питань, пов'язаних із забезпеченням соціального захисту трудящих. ФПУ підтримує постійні стосунки з представництвами Всесвітнього банку, Міжнародного валютного фонду, висловлюючи свою точку зору з приводу політики, яку проводять ці міжнародні фінансові інститути.

У грудні 2005 року Федерація профспілок України ввійшла до складу Міжнародної конфедерації вільних профспілок.

Членство в МКВП відкриває нові можливості для розвитку міжнародного співробітництва між профспілками на усіх рівнях. Воно також сприятиме подальшій інтеграції профспілок України до міжнародного профспілкового руху. Ця організація має своїх депутатів у Верховній Раді і постійно виступає із законодавчою ініціативою.

За соціальне партнерство виступають і інші профспілкові об'єднання. Вони також мають своїх депутатів у законодавчому органі України. Найгучнішими акціями профспілок України упродовж останніх років були страйки вчителів та гірників Донбасу. Говорячи про участь профспілок у політичному процесі як зацікавлених груп, варто розглянути їх співпрацю з політичними партіями. Профспілки можуть створювати власні політичні партії, бути їхніми колективними членами та фінансувати їх із власних політичних фондів. Це не потребує від них цілковитої схожості у програмах і політичній залежності від партій. Вони мають свою програму, а партії під час виборів лише вносять до своєї передвиборної платформи окремі вимоги профспілкового руху. Профспілки підтримують депутатів, обраних за списками цих партій, проводять брифінги для всіх бажаючих членів парламенту, де висловлюють свою позицію щодо соціально-економічних питань, організують публікації, виступи тощо. Після приходу до влади власних партій профспілки можуть висунути в уряд своїх представників. Разом із політичними партіями, як зазначає В. Цвях, вони можуть утворювати спільні органи місцевої влади [7, с. 235]. Діяльність українських профспілок, політичних партій та уряду за таким сценарієм могла б принести чимало позитивних наслідків у їхній роботі. Але, на жаль, це не для української політичної реальності, адже негативний досвід у цій сфері вже є.

Ще наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. участь профспілок у внутрішній політиці держави розцінювалась негативно, щойно профспілка заговорила про владу, одразу ж йшлося про її „політизацію”. І все-таки, згодом, профспілки в політику пішли. Найнегативніший досвід прямої, самостійної участі в політиці, зокрема у виборчій кампанії 1998 року, профспілки здобули на спробі створення власної партії.

У 1997 році, напередодні парламентських виборів, ФПУ створила Всеукраїнську партію трудящих — ВПТ. Перші ж повідомлення про ВПТ викликали негативну реакцію з боку, передусім, партій, які мали реальні шанси на перемогу в цих виборах. Така реакція на ВПТ з боку партій — як лівих (КПУ, СПУ), так і правих (НРУ) — засвідчила, що проблема полягала не в ідейній спрямованості профспілкової партії, а в самому факті її появи.

Крім того, осуджуючи профспілкову самодіяльність, ті самі партії охоче запрошували профспілки до взаємодії в боротьбі з політичними опонентами й охоче користувалися підтримкою профспілок під час збирання підписів, проведення агітації тощо. Проте у виборчі списки, а тим паче їх членів в перші п'ятірки партійних списків вносити ніхто не спішив.

Профспілковим працівникам дісталось лише 4,5% загального складу партійних списків; тільки восьмеро з них зайняли місця в перших п'ятірках різних партій.

При цьому партії вважали за краще працювати не з профоб'єднаннями загалом, а (граючи на регіональних розбіжностях у політичних орієнтаціях рядових членів профспілок) із їхніми членськими організаціями на регіональному й місцевому рівнях, що, природно, не сприяло консолідації зусиль профспілок у виборчій кампанії. У результаті навіть таку потужну організацію, як ФПУ, за словами О.Стояна, „розтягнули”. Членські організації ФПУ підтримали не одну й не дві партії, а 11. Сама ж ВПТ набрала на виборах лише 0,79% голосів.

Досвід наступних (29 березня 1998р., 31 березня 2002р., 26 березня 2006р., 30 вересня 2007р.) виборчих кампаній засвідчив, що: 1) партії не зацікавлені в появі ще одного конкурента в особі профспілкової партії; 2) партії розглядають профспілки не як самостійного політичного гравця, а як власний ресурс своєї виборчої кампанії, не вважаючи за потрібне (за рідкісним винятком) навіть з ввічливості вносити профспілковиків у свої виборчі списки; 3) скориставшись підтримкою профспілок під час виборів, партійці, що пройшли в парламент, аж ніяк не поспішають шикуватися в чергу під дверима Комітету з питань соціальної політики та праці, а розбігаються по партійних фракціях і голосують надалі як партія наказе, а не як диктують інтереси профспілок; 4) не будучи за своєю природою політичною організацією, профспілки не можуть забезпечити більш-менш одностайної підтримки якоїсь партії, навіть своєї власної.

Співвідношення самостійності політичної суб'єктності профспілок та політичних сил визначається і рівнем розвитку партій та профспілок окремо, і особливостями національних політичних систем. Громадяни є соціальною базою, на яку політичні партії орієнтуються та намагаються вплинути на їх свідомість. Чим розвиненішими та впливовішими є об'єднання працівників, тим самостійніші вони під час вибору політичного партнера. Зменшення самостійності профспілок пов'язане насамперед із зовнішніми політичними чинниками: нормативним регулюванням державою політичної діяльності громадських організацій, режимними характеристиками політичної системи, а також специфікою політичної активності мас. Ситуація, за якої профспілки цілковито втрачають можливість діяти як політичні суб'єкти й змушені чітко виконувати накази партійного керівництва, є можливою в умовах тоталітаризму. На думку В. Цвіха, „взаємини профспілок і партій принципово відрізняються в суспільствах різного типу. У тоталітарному суспільстві профспілки, якщо й існують, то зводяться до ролі „прив'язних ременів”, що передають рух від партії до „маси”, пов'язують правлячу, авангардну пролетарську партію з широкими масами трудящих. Звідси відносини між партією та профспілкою є відносинами субординації, тобто підпорядкування і залежності” [7, с. 2].

Провідною світовою тенденцією взаємодії профспілок та політичних партій у сучасному світі слід вважати зменшення впливу об'єднань працівників на процеси прийняття політичних рішень, що приймаються коаліціями політичних та правлячих партій, які спиралися на їхню підтримку. Елітизація й технологізація політики навіть у розвинених демократичних країнах стають чинниками зменшення можливостей обґрунтування позиції професійних спілок. Ці процеси посилюються за рахунок позаполітичних чинників: скорочення економічного впливу профспілок, а також зміни традиційних соціально-професійних орієнтацій населення. Елітарність прийняття рішень (що на практиці означає відстороненість широких профспілкових мас від вироблення важливих дій та реакцій) ставить профспілкові організації у нерівне становище з політичними партіями, зумовлює їхній статус молодших партнерів. Непублічність та утаємниченість переговорів профспілкових лідерів та лідерів політичних сил зумовлюють перевагу в ініціативі останніх, оскільки вони є „профільними” політичними гравцями. Ситуація змінюється, коли профспілки самі виступають ініціаторами створення політичних партій, що можливо лише в умовах перехідних суспільств. Технологізація політичного процесу, особливо під час виборчих перегонів, передбачає жорстку концентрацію сил та засобів політичних сил у досягненні запланованих показників. За цих умов профспілки мають гарантувати певний відсоток електоральної підтримки, що не завжди вдається у демократичному суспільстві.

Істотно важливим у визначенні ролі та місця профспілок у системі партій кожного суспільства є принцип ідеологічної належності (спорідненості) партій та профспілок. Оскільки визначення ідеології, прийнятної для всього суспільства має відбуватися на ґрунті врахування всіх основних інтересів громадян, то профспілки виступають чинником системної інтеграції інтересів найманих працівників як найбільшої суспільної групи. У сфері формування загальносуспільної ідеології на профспілки може покладатися завдання нав'язування суспільству вузькокласових, корпоративних та універсалістських доктринальних систем. Така місія покладається на профспілки тому, що, з одного боку, в сучасній Україні ідейний плюралізм не набув цивілізованих рис, насамперед, толерантності та поваги до іншої точки зору, з іншого боку, ідеологічна сфера є еkleктичною, страждає від необмежених запозичень, що не пов'язані з місцевими умовами. Ситуація складається таким чином, що невмотивована та необґрунтована з точки зору загальносуспільних цінностей ідеологічна творчість політичних еліт призводить до завдання шкоди політичній свідомості. Профспілки, виконуючи функцію соціального представництва, мають сприяти впровадженню ідейних настанов, що відповідають потребам більшості населення. Отже, профспілки сучасної України в сфері формування ідеологічного підґрунтя політики мають стати чинником утворення конкурентного ідеологічного середовища. Властивістю профспілок, що забезпечує можливість виконання даної функції є, по-перше, їх безпрецедентний зв'язок з „масами”, тобто широкими верствами населення, по-друге, попередня підпорядкованість профспілок комуністичній ідеології виступає певною гарантією ідейного плюралізму та дотримання принципів толерантності у поширенні політичних настанов.

Аналіз взаємодії профспілок та інших акторів політичного процесу виявив, що їх програмні вимоги та життєві інтереси рядових членів профоб'єднань рідко збігаються. Це свідчить про безпосередній політичний вплив партійних систем та окремих партій на внутрішню будову й способи діяльності профспілок навіть у демократичних суспільствах. Тому на сучасному етапі розвитку українського суспільства існує потреба зміни пріоритетів у діяльності як профспілок, так і політичних партій.

1. Гаврилов В. П. Группы интересов та захист суспільних інтересів (на прикладі США та України) // Наукові записки. Том 45. Політичні науки, 2005. С. 77-82.
2. Конституція України. Київ. 1996. 63 с.
3. Лапин Н. И. Ценности, группы интересов и трансформация российского общества // Социс. – 1997. - № 3. – С. 14-24.

4. Левченко Л. О. Тенденції розвитку масової політичної свідомості в Україні: автореф. дис. канд. політ. наук; спеціальність 23. 00. 02 / Л. О. Левченко. – Київський національний університет ім. Т. Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
5. Теорія демократії / А. Ф. Колодій. – Київ: 2002. – 680 с.
6. Тупиця О. Л. Психологічні та етноментальні умови політичного статусу профспілок в сучасній Україні. Вісник СевДТУ. Вип. 91: Політологія: збірник наукових праць – Севастополь: Вид-во СевНТУ, 2008. С. 44-48.
7. Цвих В.Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2002. – 376 с.
8. Цвих В. Ф. Шляхи модернізації профспілок за умов глобалізації та нових викликів. Світовий досвід. – К.: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2006. – 28с.

SUMMARY

Mokra L. TRADE UNIONS AS CLASSICAL GROUPS OF INTERESTS IN UKRAINE

The article studies the essence of trade unions as classical groups of interests defense, their structure and functions, which they perform in the society. Also it is analyzed the influence of trade unions on the political process in Ukraine on the example of their cooperation with the political parties.